

ПРОБЛЕМА СВОБОДИ ВІРОСПОВІДАНЬ В МАС-МЕДІА ДЕМОКРАТИЧНОЇ УКРАЇНИ

Демократизм українського суспільства у сфері релігійного життя засвідчує факт офіційного видруку різними конфесіями країни на початок 2010 року 377 газет і журналів. В радянські роки ми мали лише один часопис українського видруку «Православний вісник». Конфесії в різних своїх інституційних виявах – від окремої громади до церкви як організації – виходять в систему Інтернет, користуються вільним доступом до радіо і телебачення, чого не було двадцять років тому. Інформація, якою вони при цьому оперують, має різне змістовне наповнення. При цьому повідомляється не тільки про події з історії і сьогодення конфесійного життя, а й передаються повністю богослужіння. Останнє дає можливість вірянам, які з тих чи інших причин не бувають в храмі чи молитовному будинку, влаштувати у своєму помешканні своєрідну «домашню церкву». Проте засоби масової інформації конфесії використовують не лише для виходу на своїх вірян, а й з просвітницькою метою – розповісти іншим про себе, про свої переваги в багатоманітні наявних релігійних виявів.

Розглядаючи питання співвідношення релігії, церкви і мас-медіа в контексті нинішніх умов їх функціонування в Україні, потрібно визначитися в тому понятійному апараті, до якого будемо звертатися при аналізі означеної проблеми. Важливо насамперед усвідомити, що гарантована українською державою свобода совісті *для* мас-медіа передбачає право (1) на існування світських і релігійних періодичних видань, (2) видрук в них статей різного світоглядного змісту з приводу сутності і функціональності релігії, проблем і подій релігійного життя, (3) випуск своєї періодики всіма наявними в країні конфесіями. Останнє є виявом законодавчо утвердженої в країні свободи віросповідань.

Водночас існує право (і це вияв реальної свободи совісті) на публікацію матеріалів атеїстичного змісту в світських мас-медіа, а також на видання атеїстичної періодики. Останньої на цей час в Україні немає. Українські автори друкуються в російському вільнодумчому часописі “Здравый смысл”. Водночас наголосимо, що матеріали атеїстичного змісту під різними приводами на шпальти ЗМІ не попадають, що засвідчує наявність у сфері преси в Україні свободи віросповідань, але не свободи совісті.

Свобода совісті, а відтак і свобода релігії, зреалізовує себе також через свободу віровизнання. Право на це також забезпечене в Україні і у видавничій сфері, про що свідчать нижче наведені кількісні показники періодики різних церков та релігійних течій станом на 1 січня 2008 року: Українська Православна Церква Московської юрисдикції – 108; Українська Православна Церква Київський Патріархат – 37; Українська Автокефальна Православна Церква – 7; інші православні спільноти – 6; Українська Греко-Католицька Церква – 27; Римо-Католицька Церква – 13; Союз євангельських християн-баптистів – 14; Громади Церкви Христа – 3; громади євангельських християн – 4; Союз Християн віри євангельської – 23; Вільні церкви ХВС – 6; інші громади п'ятидесятників та євангелістів – 15; Церква Божа України – 4; Церква Повного Євангелія – 20; Українська християнська євангельська церква – 9; громади харизматичного напрямку – 15; Церква Живого Бога – 1; Церква Адвентистів сьомого дня – 9;

Церква АСД реформістів – 1; Пресвітеріанська церква – 1; Собор незалежних євангельських церков України – 4; Закарпатська реформатська церква – 2; Українська лютеранська церква – 2; Об'єднання іудейських релігійних організацій України – 5; Всеукраїнський конгрес іудейських релігійних громад – 2; Об'єднання хасидів Хабад Любавич – 18; Прогресивний іудаїзм – 2; інші іудейські спільноти – 2; Духовне управління мусульман України – 3; Духовне управління мусульман Криму – 2; Незалежні громади мусульман – 2; РУНВіра – 3; інші рідновірські течії – 3; Товариство свідомості Крішни – 2; буддійська спільнота – 1; караїми - 1.

Кількість періодичних видань конфесій в Україні ніхто не лімітує. Тому дивним видається те, що, скажімо, Свідки Єгови України, маючи понад тисячу громад, не мають свого українського часопису, а користуються виданнями українською мовою часописів “Вартова башта” та “Пробудись”, які виходять в Брукліні (США). Якийсь матеріал в них про українських Свідків Єгови не знайдеш. Те ж саме можна сказати і про Церкву Ісуса Христа Святих останніх днів, яка має понад 50 офіційно зареєстрованих громад і не має в Україні своєї періодики, хоч, правда, в перекладному часописі «Ліягона» все ж з'являються інформації про українські громади ЦІХСОД. Водночас в Україні є релігійні течії, які, маючи лише десь 10-15 громад, все ж видруковують 1-2 свої періодичні видання.

Ми не маємо тут наміру аналізувати зміст конфесійних періодичних видань у плані актуалізації ними проблем свободи совісті і дотримання ними ж у своїх публікаціях її принципів. Зазначимо лише, що тут чітко проглядається декілька тенденцій: історичні і кількісно домінуючі Церкви прагнуть обмежити свободу совісті лише правом на своє існування, подеколи навіть вимагаючи від держави обмежити можливість появи в країні і поширення нових релігійних течій, а відтак і їх видань; критичне, часто звульгаризоване і тенденційне, а то й образливе, подання інформації про історію, віровчення, обрядову практику, спосіб життя і діяльність інших конфесій, церков, релігійних спільнот; прагнення охарактеризувати свою конфесію як єдиноістинну релігію, підхід при цьому до інших як до псевдорелігій чи церков у лапках, а до їх послідовників – як до єретиків, схибників, прихильників сатани тощо.

Відтак конфесійна преса, якщо вона розрахована на масового читача, а не лише на послідовника своєї релігійної течії, цим самим порушує за умов гарантованої свободи совісті, не лише право на плюралізм світоглядних інформацій, а й такий принцип цієї свободи, як право вільно вірити, вибирати віру і церкву. Водночас тут порушується ще й відомий принцип Святого писання: не лжесвідч. В тому разі, коли журналіст подає хибну, тенденційно підібрану інформацію, він свідомо лжесвідчить, а відтак не лише свідомо виявляє свою несумлінність, а й бере за ці лжесвідчення гріх на свою душу.

Отже, свобода совісті в конфесійних мас-медіа не існує і державні інституції не можуть її нав'язувати конфесіям чи ж якось їх контролювати у цьому контексті. Хоч подеколи варто було б тому ж Держкомнацрелігій України проводити експертну оцінку видань конфесій на предмет недопущення ними розпалювання міжконфесійної ворожнечі, забезпечення толерантності міжконфесійних відносин, неображення релігійних почуттів людей інших релігійних уподобань. Тут варто ще наголосити на тому, що в порушення правових норм українського законодавства в Україні наявна політизація періодичних видань єпархій і біляцерковних структур Церкви Московського Патріархату («Русь Триєдина», «Новоросійський кур'єр», «Мир», «Начало» та інші), навіть зорієнтованість їх на ліквідацію української

державної незалежності, входження України в якусь нову союзню державну спільноту, в якій наша країна буде знову колонією Росії, втратить свою самобутню національну духовність, здобуту віками омріявану свободу.

Свобода совісті виявляється у нас лише в світських виданнях. Але це, знову ж таки, залежить від світоглядних і конфесійних уподобань редакцій газет і часописів, їх кореспондентів і дописувачів, від підвладності їх домінуючій в країні громадській думці, навіть від світоглядних орієнтацій і політичних настроїв фінансового утримувача. Зрідка з'являються у нас в газетах заяви атеїстично мислячих видатних діячів науки і культури. А загалом публікаціям атеїстичного змісту певно що дорога на сторінки газет, скоріше із-за моди на релігійність і певну боязнь осуду з боку релігійної громадської думки і дещо фаворизованих державою церков, закрита. Відтак повторимося – свобода совісті у світських ЗМІ у нас фактично відсутня. До того ж, не кожна газета чи часопис беруть до видруку матеріали про ті конфесії, які не є до вподоби їх редакції. Останнє є свідченням наявності у світських ЗМІ України обмеження і свободи віросповідань.

Протягом останніх п'яти років Центром релігійної інформації і свободи Української Асоціації релігієзнавців вибиралися публікації із понад тридцяти світських періодичних газетних видань України. Метою цього заходу було виявлення того, наскільки актуальним для преси України є релігійне життя, і з'ясування того, наскільки в його висвітленні журналісти дотримуються конституційно закріплених принципів свободи совісті. Питання це надзвичайно актуальне і водночас майже не вивчене. Не помилюся, якщо скажу, що журналісти (за незначним винятком) не вміють працювати з релігійним матеріалом. Певно тому вони й звертаються до нього не так часто. Якщо оцінювати це відсотками, то матеріали з релігійного життя в газетах і на один (так їх мало) не потягнуть. І переважно вони є не свої, українські, а запозичені з інших видань або ж з інформаційного поля Інтернету.

Між тим релігія та її репрезенти – релігійні організації виступають у нас нині активним чинником духовного відродження. Зріс їх суспільний статус. Якщо в недалекому минулому зараховувало себе до віруючих лише 5 відсотків респондентів, то нині таких вже десь 70. Зросло число віруючих серед молоді, інтелігенції, чоловіків, соціально активних прошарків населення. Можна сказати, що релігійність в Україні стала масовою. До того ж, державні інституції в той чи інший спосіб фаворизують утвердження релігійності у різні сфери суспільного життя, залучають церковних діячів до проведення тих чи інших суспільної ваги заходів. Але це не відчувається в змістовному наповненні газетних публікацій. Про релігію тут пишуть не часто і то ситуативно: чи то в переддень якогось великого релігійного свята або події, чи то з нагоди візиту якогось значного релігійного діяча, чи то з приводу якоїсь скандальної події в житті тієї чи іншої церкви, громади, в міжконфесійних чи внутріцерковних відносинах, чи то з'яви якогось екстремального випадку в житті якоїсь релігійної спільноти та ін.

До того ж, відзначимо, журналістів цікавить не релігія сама по собі як специфічна сфера духовного світу особистості, як складне духовне явище, що має поліфункціональну природу. Вона для них постає скоріше у вигляді її зовнішніх виявів, в діяльності її окремих носіїв або ж релігійних спільнот – громад, монастирів, церков тощо. Якщо скажу, що серед кореспондентів газет відсутні професіонали-релігієзнавці (за винятком одиничок), то цим не погіршу проти істини. І це зозуміло. Таку розкіш може допустити конфесійне або ж спеціалізоване

видання. Журналісту масових газет приходиться писати статті на велике різноманіття тем, із багатьох складних питань широкої палітри суспільного та індивідуального життя, до того ж писати оперативно, без якихось очікувань. Де тут може бути вузька спеціалізація і глибоке осягнення об'єкту уваги. Тому й працюють журналісти, яким доручають (окрім іншого) подавати матеріали з релігійної тематики, на шляхах пошуку якихось сенсацій, на рівні висвітлення подій, які часто не є типовими для життя тієї чи іншої конфесії, але вловлені журналістом на слух, з тим фактиком, який сам по собі ще ні про що не говорить. Протягом двох останніх років мені, як науковцю, який багато разів безпосередньо спілкувався з Марією ДЕВІ Христос, надідали журналісти з багатьох газет і журналів своїми кимось замовленими питаннями про Велике Біле Братство. І хоч я, враховуючи те, що Біле Братство вже фактично пішло в небуття й не варте уваги, зорієнтував їх на статті про велику благодійницьку діяльність релігійних спільнот, заполітизовану діяльність біляцерковних братств Церкви Московського Патріархату, все одно (як по команді звідкись) від часу видрукуються вже жовані-пережовані матеріали з явними побрехеньками про події Софійського майдані 15-річної давності.

Описуючи ту чи іншу ганебну подію в житті протестантських чи неорелігійних течій, журналісти чомусь забувають смисл прислів'я: «В сім'ї не без виродка» й прагнуть ляпнути брудом на всю конфесію, не з'ясувавши, а чи це в природі її. При цьому спрацьовую якийсь хибний стереотип, що лише правосла'я є гарантією доброчинності. А запитайте будь-якого бомжа чи злодюку, до якої конфесії він належить, то переважно почувете, що до православних. Робити ж на цьому факті матеріал про православ'я як негативне віровчення ніхто не стане, бо ж усвідомлює, що той виродок далекий від православності. На фактах виродків з інших конфесій журналісти чомусь вифантазують свої завеликі писання. При цьому навіть назва публікацій не завжди є коректною, формує хибні погляди на ті чи інші сторони релігійного життя. Розкривши газету, ми ще часто можемо прочитати щось набране великими буквами на кшталт “Люди з іншого життя”, “На біса попам собор”, “Від мене пішов чоловік ... до Бога”, “Погляд на Папу з готелю”, “Священики насилують монахинь”, “Сексуальні ігри в монастирях”, “Лукава “злука” українського розколу” і т.п. А між тим в цих часто образливих заголовках виявляється образа почуттів віруючих, тенденційна оцінка їх способу життя тощо. Так, заголовок публікації “З повій в ... попаді” з газети “Сьогодні” явно підриває авторитет жінок священиків. Заголовок статті із “Фактов” “Свідок Єгови... гвалтував дочку” також має тенденційний підтекст, покликаний формувати негативну громадську думку щодо носіїв цієї релігійної традиції.

Подібні публікації явно зорієнтовані проти свободи совісті, ображають почуття віруючих, викликають небажані збурення у відповідних конфесіях, породжують їх скарги до державних органів і редакцій цих газет з проханням спростувати брехливу інформацію. А між тим тут треба звертатися до суду, щоб заставити газету матеріально компенсувати нанесені моральні кривди. Газетярі-кривдники часто не спішають навіть із словесними вибаченнями.

Релігійне життя – надто делікатна сфера. Щоб не писати неправду, не виявляти тенденційність чи конфесійну заангажованість журналісту варто самому законтрактувати з тією релігійною течією, про яку збираєшся писати, поспілкуватися з її вірними. Завжди відкриті для співбесіди з журналістами і двері Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України. Це - на вулиці

Трьохсвятительській 4. Можна й просто передзвонити, як це роблять журналісти із львівської газети «Експрес». Тоді й не появляться статті, в яких мормонів проголошують багатоженцями, Патріарха Філарета оголошують главою Української Православної Церкви, Свідкам Єгови приписують віру в пекло, індуїстів розглядають як послідовників Будди. Не появилася б такий казус, який мав місце в газеті «Високий Замок», коли в повідомленні про смерть кардинала Любачівського – глави УГКЦ було вміщено світлину митрополита Володимира Стернюка. Шкода, але такі й подібні нісенітниці ще часто звучать в публікаціях некваліфікованих журналістів. Тут їм навіть знадобився б той «Релігієзнавчий словник», який ми видрукувати ще в 1996 році.

Найбільше ігнорувань свободи віровизнань ми віднайшли в тих інтерв'ю, з якими виступають на шпальтах світських газет керівні діячі різних конфесій і церков. Тут має місце явне спотворення вчення інших конфесій, їх діячів, політики інших церков. Добре, що газета «Факты» позбулася свого постійного дописувача єпископа Павла, який всі інші конфесії, окрім православ'я, називав «заїзжими торгівцями словом Божим». «Мертвою гілкою від Лози виноградної – Церкви істинної» у нього були «ось ці меноніти, Свідки Єгови, Армія спасіння, адвентисти, мормони, баптисти, учні Христа та інші». Між тим всі ці конфесії, як і рідна для владики Московсько-Православна Церква України, мають офіційну державну реєстрацію, право на вільну діяльність в поліконфесійному українському суспільстві.

Журналіст насамперед має рахуватися з тим, що Конституція України і Закон «Про свободу совісті та релігійні організації» кожному громадянину країни надали право свободи світогляду й віросповідань. Це право включає свободу мати, приймати і змінювати релігійні вірування за своїм вибором або ж взагалі не сповідувати їх. Віруюча людина має право особисто чи ж колективно справляти релігійні обряди, проводити релігійну діяльність. Лише закон (наголошую на цьому, бо ж журналісти не завжди з цим рахуються) може обмежити це право в інтересах охорони громадського порядку та безпеки, дотримання справедливих норм моралі, забезпечення доброго здоров'я, захисту прав і свобод інших громадян. Варто мати на увазі і те, що в Україні жоден світогляд, жодна з релігій законом не проголошені обов'язковими. Якщо Президент чи його команда виявляють якусь прихильність до тієї чи іншої Церкви, то їх особиста справа і це не робить її державною чи якоюсь державо фаворизованою інституцією. Якщо ж якісь владні структури й виявляють свою прихильність до певної релігійної організації, то цим самим вони порушують положення Конституції про відокремлення Церкви від держави, про неполітизацію релігійного життя.

Ми живемо в полісвітоглядному і поліконфесійному суспільстві. Це засвідчено Конституцією України. Визнана нашою країною «Загальна декларація прав людини», яка була прийнята ООН ще в 1948 році, дає право будь-кому у нас вільно шукати, одержувати й поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів. Тому не слід релігійне місіонерство, навіть у тому випадку, якщо його здійснюють зарубіжні провісники якоїсь релігії, розглядати як протиправну дію, а благодійницьку діяльність релігійних спільнот подавати як підступний засіб навернення в якусь «небажану для журналіста» конфесію.

Відтак свобода совісті в Україні як демократичній державі має існувати не лише **ДЛЯ** мас-медіа. Вона повинна мати місце і **В** змісті тих матеріалів, які

подаються нашою світською пресою про релігію. Свобода совісті в мас-медіа це: по-перше, сприйняття офіційно визнаної державою поліконфесійності України як вияву високої демократичності нашого суспільного устрою; по-друге, визнання права людини на вибір світоглядів і конфесій й не кваліфікування її вільного вибору як якогось злочину чи збочення; по-третє, це рівне ставлення до різних конфесій, релігійних течій, церков, хоч може в душі журналісту деякі з них є антипатичними, небажаними для України тощо; по-четверте, сприйняття як чогось нормального того способу життя і діяння, яким живе послідовник тієї чи іншої конфесії, та чи інша релігійна спільнота, описання його таким, яким він є, без будь-яких заангажованих своїм світоглядом і конфесійністю оцінок і тенденційних описань.

И. ЗАГРЕБИНА (Москва, Россия)

О СТАТУСЕ ЭКСПЕРТА ГОСУДАРСТВЕННОЙ РЕЛИГИОВЕДЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ

В последнее время вопрос, связанный с государственной религиоведческой экспертизой в России (далее ГРЭ), неоднократно поднимался как в средствах массовой информации, так и в различных научных публикациях.

Причиной этому послужил Приказ Минюста России от 18 февраля 2009 г. № 53, регулирующий порядок проведения государственной религиоведческой экспертизы в России. Для проведения данной экспертизы был образован Экспертный совет, в состав которого вошло 25 человек. Среди членов Совета оказалось немало экспертов не только не имеющих религиоведческого образования, но и высшего образования вообще.

Назначение на должность Председателя Совета скандально известного сектоведа господина Дворкина, имеющего гражданство США и России, подняло волну негативного общественного мнения, которое вылилось в акцию «Инквизиторам - нет!» собравшую за 2 месяца порядка 13 000 подписей.

В этой связи возникает не мало вопросов, связанных с фигурой эксперта-религиоведа. Каковы признаки, позволяющих считать человека экспертом? Определены ли законодательно требования к эксперту-религиоведу? Почему данного рода экспертизу проводят люди, не только не имеющие ученой степени и научных трудов по данной тематике, но порой и высшего образования?

Согласно п. 8 ст. 11 Федерального закона «О свободе совести и о религиозных объединениях», законодатель предусмотрел возможность проведения не просто религиоведческой экспертизы, а именно государственной религиоведческой экспертизы.

Государственная экспертиза проводится в сфере, которая признается значимой с точки зрения государственных интересов, а поэтому требует особых охранительных гарантий, обеспечиваемых государственным институтом¹²⁵.

¹²⁵ Сахнова Т.В. Судебная экспертиза. – М., 2000.- С. 72.